

EPIGRAFIE – ISTORIE*

DE

SILVIU SANIE

Comunicarea de față are ca punct de plecare exprimarea opțiunii cu prilejul unei discuții la o ședință anterioară, opțiune care se impunea a fi succedată de o justificare argumentată. Avalanșa problemelor nerezolvate, a materialelor nepublicate care se adună într-o viață de istoric și arheolog, timpul de care teoretic ar dispune, face dificilă situarea în sfera preocupărilor centrale a unor teme precum clarificarea autonomiei sau dependenței unei discipline științifice – o știință auxiliară a istoriei – în cazul de față epigrafia – față de știința istoriei considerată totală, globalizantă sau cu aceste atribute subînțelese.

Investigația poate fi utilă înțelegerii unor aspecte referitoare la relațiile epigrafiei cu alte științe și poate lămuri măsura în care evoluția Epigrafiei și Istoriei a modificat sau a conservat raporturi definite în urmă cu secole sau relativ recent. S-a afirmat că moneda ar marca intrarea în ceea ce numim istorie. Oricât ne-am afla în perioada revenirii la capitalism, dar mai ales pentru că cele ce urmează se referă la epigrafie, vom reaminti că de apariția scrierii care revelează un progres uman de importanță capitală este corelată obișnuit „intrarea în istorie”. Cunoașterea, dezvoltarea graduală a scrierii de la pictograme, de la bizara acrofonie la drumul fonemelor către grafeme a preocupat și va preocupa încă multă vreme cercetătorii culturii.

Ambele aserțiuni trebuie desigur să aibă în vedere faptul că activitatea umană circumscrisă istoriei este cu mult mai timpurie de amintitele apariții, că ea s-a desfășurat și fără schimburi de un anumit tip sau însoțită de însemnări scrise, timpuri nominalizate prin alăturarea la istorie a unor elemente de componere – *pre* și *proto*.

Pentru această întinsă perioadă arheologia este substituit și echivalent al istoriei.

Calea care duce spre rezolvarea temei propuse trece prin spațiul de expunere consacrat definirii obiectului celor două științe căci după formula aristotelică definiția este expresia esenței.

Epigrafia, cu trecutul ei multiseclar, are nu doar *corpora* de inscripții, ci, mai ales din secolul al XIX-lea, și numeroase lucrări consacrate obiectului și metodelor acestei discipline, sinteze de întindere și consistență diferite. Unele dintre ele, elaborate în primele decenii ale secolului al XX-lea, precum cele datorate lui René Cagnat¹ sau John Edwin Sandys², cursuri, manuale care au atins un înalt nivel, au fost reeditate, a lui R. Cagnat de mai multe ori.

Școala italiană de epigrafie a oferit în deceniile recente un număr însemnat de sinteze în fruntea cărora se situează, evident, cea datorată Margheritei Guarducci³ pentru epigrafia greacă, dar și cele de mai mică întindere, interesante, moderne ca stil și conținut, cum sunt cele datorate I. Calabi-Limentani⁴ și, mai ales, lui Gian Carlo Susini⁵, Silvio Panciera⁶ ș.a. Oricât ar părea de surprinzător sunt rarissime definițiile lapidare ale disciplinei. În cea mai generală dintre ele epigrafia este considerată știința care se ocupă cu clarificarea și interpretarea inscripțiilor⁷. Urmează obișnuit specificarea tipului de inscripție și inscripționare care distinge *epigrafia* de alte documente, pentru unii *duritatea* materialului, pentru alții *tehnica* (incizia), *fixitatea* suportului utilizat, *funcțiunea* în comunicarea publică pentru care a fost destinată.

* Comunicare prezentată la Institutul de Arheologie Iași, în ziua de 26 aprilie 2002.

¹ R. Cagnat, *Cours d'Épigraphie latine*, ed. 4, Paris 1914.

² J.E. Sandys, *Latin Epigraphy, An Introduction to the Study of Latin Inscriptions*, ed.², Revised by S.G. Campbell, Groningen 1969.

³ M. Guarducci, *Epigraphia graeca*, (vol. I-IV), Roma 1967–1969, 1974, 1978.

⁴ I. Calabi-Limentani, *Epigraphia latina*, Milano 1991.

⁵ G.C. Susini, *Epigraphia romana*, Roma 1982.

⁶ S. Panciera, *Epigrafia. Una voce soppressa*, în *Archeologia Classica*, L, 1998, p. 313-330.

⁷ W. Larfeld, *Griechische Epigraphik*, ed. 3 (= Handbuch der Klassischen Altertumwissenschaft, I, 5), München 1914, p. 1: Epigraphik ist Inschriftenkunde.

Afirmațiile sunt urmate de corecturi, adăugiri care relevă diversitatea. Astfel sunt unele inscripții obținute prin pictură, mozaic, incrustații etc., altele pot avea și suporturi mobile (amfore de ex.), o durată scurtă (*tesserae* pentru spectacole) și nu au totdeauna o funcție de comunicare publică (ex. *defixiones*).

Cât privește cercetarea nu doar a textelor, ci și a monumentelor sau obiectelor pe care sunt scrise și mai ales a societății care le-a produs prin acestea noi considerăm că intrăm în altă zonă a cercetării științifice propriu înțelegând arheologiei sau istoriei.

Complexul de mărturie a făcut necesară reunirea inscripțiilor în *corpora* concepute critic și continuu aduse „la zi”, lucrări care constituie izvoare de primă importanță pentru istoria antică. Conținutul mesajului epigrafic este de mare diversitate. Elocvente în această direcție ar putea fi de ex. clasificările cercetărilor epigrafice pe domenii într-un studiu al lui Manfred Clauss⁸ din care menționăm: 1) la *Instrumentum domesticum*: ștampile amforice, graffiti și ștampile de olari, ștampile tegulare, inscripții pe *lucernae*; 2) implicații în: filologie, paleografie, datări; 3) cercetarea antroponimelor; 4) istorie socială; împărați, senatori și cavaleri, sclavi și liberi, *collegia*; 5) stat și drept; 6) militari – legiuni – trupe auxiliare; 7) culte etc.

Nu zăbovim asupra metodelor epigrafiei cu toate fazele de la cercetarea monumentului, copierea textului, transcrierea interpretată, comentarii și date. Vom aminti doar că informatica a pătruns de peste trei decenii în activitatea epigrafiștilor – de la fișier la interpolare pentru datarea pe criterii paleografice.

Revenind la aspectele esențiale ale problemei, constatăm că R. Cagnat, în paginile introductive ale vestitului său curs, notează: „...de la început trebuie să admitem că epigrafia nu este o știință aparte suficientă sieși și fără puncte de contact în mănunchiul de cunoștințe care formează fondul studiilor noastre. Nu este cu adevărat decât *unul dintre elemente* (subl. mea), dar un element esențial al filologiei, una dintre sursele datorită cărora putem cunoaște religia, legile, istoria politică, viața privată, modul de exprimare al anticilor. A recunoaște acest lucru nu înseamnă a diminua valoarea epigrafiei; ci din contra, a-i da importanța pe care o merită arătând partea legitimă care-i revine în cercetarea și descoperirea adevărului”⁹.

La șapte decenii distanță un alt mare epigrafist și arheolog, Pierre Wuillemier, nota: «L'épigraphie, qu'on rabaissait volontiers au rang de „science auxiliaire” tend à devenir un élément primordial de la connaissance de la civilisation romaine»¹⁰ și argumenta afirmațiile sale. Fără a le reproduce remarcăm semnificațiile multiple a lui „rabaissait” de la „a micșora” la sensurile figurative „a deprecia” până la „a umili” – dar și „volontier”, „cu plăcere” (bucuros).

Natura hibridă a monumentului epigrafic, care-i în același timp document arheologic, manifestare a activității de scriere, testimoniu lingvistic, instrument de comunicare a unor fapte și idei, ar crea domeniului o situație specială. Epigrafia ca disciplină ar fi de plasat, conform opiniei lui Silvio Panciera, cunoscut profesor de epigrafie latină la Universitatea „La Sapienza” din Roma, într-un punct de intersecție între arheologie, paleografie, filologie și istorie în modul în care ea poate să nu se identifice cu nici una din aceste specializări de a înțelege felul care trebuie, în mod conștient, ținând seama de principiile fundamentale și metodologia fiecăreia din ele – să poată furniza corect, să servească propriilor scopuri și să introducă în corpul lor rezultatul cercetărilor sale¹¹.

Imposibil de a ține cont de toate posibilele câmpuri virtuale de intervenție ale epigrafiei. Interferența între epigrafie și arheologie este în mod special evidentă.

Cele aproape patru mii de inscripții ale Daciei romane au avut o contribuție hotărâtoare pentru reconstituirea istoriei provinciei. Cât de bogată în informații este inscripția de la Philippi publicată de Michael Speidel¹². Confirmă pe Dio Cassius și *Fasti Ostienses*¹³, reproduce o scenă cunoscută în Imperiu prin Columna traiană și *terra sigillata* gallică. Câte date conține o diplomă militară. Dar epigrafia scrie segmente de istorie din zone diverse, nu întreaga societate într-o anumită perioadă.

Utilizarea epigrafelor pentru argumentarea unor afirmații, relevarea unor evenimente, acțiuni politice, reconstituirea activității unor instituții poate fi întâlnită încă în scrierile unor istorici literați sau filosofi antici la Dionysos din Halicarnas, Polybios, Titus Livius, Cicero, Seneca, Plinius cel Bătrân, Plinius cel Tânăr, Suetonius ș.a.¹⁴ Sunt lucrări speciale care analizează la fiecare din ei epigrafele utilizate sau cele care mărturisesc că le-au văzut și rememorarea amplă în acest cadru s-ar depărta de scopul acestor însemnări.

⁸ M. Clauss, *Ausgewählte Bibliographie zur lateinischen Epigraphik der römischen kaiserzeit (1–3 Jh.)*, în *ANRW*, II, 1, 1974, p. 796-855.

⁹ R. Cagnat, *op. cit.*, p. XIII.

¹⁰ P. Wuillemier, *La contribution de l'épigraphie à la connaissance de la civilisation romaine*, în *ANRW*, II, 1, 1974, p. 790-795.

¹¹ S. Panciera, *op. cit.*, p. 314.

¹² M. Speidel, *The Captor of Decebalus*, în *JRS*, LX, 1970, p. 112-153.

¹³ *Fasti Ostienses*, Edendos illustrandos restituendos curavit Ladislav Vidman, Praha 1982, p. 46, Gbc 102.

¹⁴ J.E. Sandys, *op. cit.*, p. 3-19.

Relația epigrafie – istorie cu rădăcini mai mult decât bimilenare a rămas permanentă. În timp epigrafele au devenit obiectul de studiu al unei discipline științifice. Societatea a evoluat și odată cu ea și scrierea istoriei.

Foarte scurte mențiuni asupra celui alt termen, o privire din perspective teoretice integratoare cu minime semnalări istoriografice și din sfera filosofiei istoriei ar putea contribui la clarificarea naturii acestor relații – dependența și limita autonomiei epigrafiei. Acestea fie și pentru că este imposibil să faci știință – să încerci apropierea realului prin rațiune fără să te lovești de ontologie. Pentru că cercetarea, oricât de empirică, ridică probleme de metodă și de epistemologie cărora trebuie să li se dea răspuns. Domeniul e mult prea vast și cu realizări de seamă cel puțin de la A.D. Xenopol, N. Iorga, Lucian Blaga la reprezentanții actuali ai istoriografiei. Grija pentru idei și teorii, faptul că științele nu avansează decât prin puterea creatoare și originală a gândirii poate fi constatată la diferite școli și în diferite momente. Câteva spicuri din *La nouvelle histoire* arată ce gândea în urmă cu șapte decenii despre viitorul istoriei Marc Bloch de ex.: „Nu este așadar decât o singură știință a oamenilor în timpuri și care, fără a ceda are nevoia unirii studiilor despre morți și cele despre vii”¹⁵. Se discutau aspectele numelui disciplinei și granițelor ei.

Colonizarea greacă din spațiul nord-vestic al Mării Negre a avut însemnate repercusiuni și în planul răspândirii culturii grecești – inclusiv a scrierii. Încă din secolul al V-lea a.Chr. au existat unii cunoscători ai alfabetului grec – scribi, preoți sau șamani. Unele vase de dimensiuni mici și mijlocii și unele figurine au însemnări și imagini.

Migratorii, de la sciți la sarmați, care au fost în contact mai îndelungat cu grecii, au acumulat și vehiculat cultură greacă, inclusiv scrierea. Relația băștinași – migratori n-a fost continuu de adversitate. Însemnările de pe vasele unor tezaure au o importanță particulară.

Din spațiul cu multe căi bătătorite, care ne-au obligat la citate neobișnuite ca număr în contribuțiile mele anterioare, vă invit acum în altă zonă, unde, fără a părăsi domeniile și metodele tradiționale, am adăugat vestigiilor cunoscute în Dacia răsăriteană în perioada ei preromană și în zonele în care n-a existat o prezență greacă sau romană, noi însemnări și imagini. Ilustrând câteva aspecte ale investigațiilor recente cu sau fără comentarii doresc să relev câmpul larg de lucru care apare pentru cercetătorii din spațiul est carpatic și eventualele implicații în viziunea unor fapte istorice.

Necesitatea studierii epigrafiei a fost relevată adeseori. G. C. Susini amintește spusele unora din istorici, profesori ai generației sale „se volete studiere sul serio la storia antica, imparate a capire le iscrizioni” și încheia prin „o studiate l'epigrafia o andate a pianter cāvoli”¹⁶.

A absorbi și alte științe umane – a deveni o *pan istorie*, o știință globală despre om în timp sau a despărți în trei științe sociale apropiate: istorie, antropologie și sociologie. Domeniile sau conceptele cheie sunt numeroase: durată lungă, antropologie istorică, mentalități, cultură materială, studii în sfera simbolisticii și imaginarii neîntreprinse de istoria tradițională.

S-a subliniat că imobilismul este contrar istoriei și nu constituie o fidelitate, ci o neputință. Epigrafia atacă temele sugerate, a furnizat materiale și sinteze de mare complexitate – dacă ar fi să amintim doar cele din sfera mentalităților.

Cât privește aspectele filosofice ale relațiilor istorie – epigrafie ele ar putea fi apropiate de cele dintre întreg și parte. Întregul este ansamblul, părțile au o independență relativă. Ca și în alte domenii întregul apare ca o sinteză a părților – cu o determinare calitativ diferită. Sunt aspecte ale holismului aplicat în științele umaniste.

EPIGRAPHY – HISTORY

SUMMARY

There are exposes some thoughts about the autonomy and dependence of the Epigraphy as an auxiliary science of the History. After the defining of the investigation fields of the two sciences is emphasised the fact that the statute of auxiliary science assumed by Epigraphy don't minimized its contributions in many zones of lingvistical and historical researches.

Concerning the philosophical aspects of the relation between History – Epigraphy they would can be comparably with the whole and the parts. The whole is the assembly, the parts have a relative independence. Like in other fields the whole appear as a synthesis of the parts with a different qualitative determination. They are aspects of the holism applied in human sciences.

¹⁵ M. Bloch, *Caractères originaux de l'histoire rurale «française»*, în *La Nouvelle Histoire* (ed. J. Le Goff), Paris 1978, p. 72.

¹⁶ G.C. Susini, *op. cit.*, p. 8.